

QR-kod
maqolaning DOI
sahifasini
ochadi

Xo'jamuratova Roza, Berdimuratova
Aysara, Saytova Iqlima. Janubiy
Orolbo'yi gidroekologiyasining dolzarb
muammolari va ularni hal etish yo'llari
// «O'zbekiston olimi ayollarining
mamlakat taraqqiyotiga qo'shayotgan
hissasi» mavzusidagi xalqaro ilmiy-
amaliy konferensiya materiallari
(Nukus, 2026-yil 9-10-oktyabr). –
Nukus, 2026. – B. 1370-1372. – DOI:
[https://doi.org/10.66073/ReFocus-
Conf/0910286](https://doi.org/10.66073/ReFocus-Conf/0910286)

JANUBIY OROLBO'YI GIDROEKOLOGIYASINING DOLZARB MUAMMOLARI VA ULARNI HAL ETISH YO'LLARI

Xo'jamuratova Roza¹
Berdimuratova Aysara¹
Saytova Iqlima²

g. f.d (DSc), professor¹, assistent¹, geografiya fan o'qituvchisi²
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti, 11-sonli umumiy o'rta
ta'lim maktabi
E-mail.hroza71@mail.ru aysaraberdimuratova9@gmail.com
aselaselya71@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Amudaryo quyi oqimining gidroekologik holatini yaxshilashning asosiy yo'llari ko'rib chiqiladi. Amudaryo havzasi mamlakatlari davlatlararo hamkorlikni qo'llab-quvvatlashi va shu asosda Amudaryo havzasi suv resurslarini boshqarishda o'z harakatlarini muvofiqlashtirish bo'yicha yanada samarali, birgalikdagi ishlarni tashkil etishi lozim.

Kalit so'zlar: Orol muammolari bo'yicha turtki, OQXJ, Jamg'arma, konsolidatsiya.

Xalqaro Orolni qutqarish jamg'armasining faol faoliyati tufayli 2018-yilda Jamg'arma Boshqaruvining ikkita yig'ilishi o'tkazildi va avgust oyida so'nggi 10 yil ichida birinchi marta Orolni qutqarish jamg'armasi ta'sisчилari – Davlat rahbarlarining sammiti bo'lib o'tdi, bu esa Orol dengizi muammolarini hal qilishga yangi sur'at bag'ishladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi ma'ruzasida alohida ta'kidlanganidek: "Zamonamizning eng o'tkir ekologik muammolaridan biri – Orol fojiasiga yana bir bor e'tiboringizni qaratmoqchiman. Dengizning qurishi oqibatlarini bartaraf etish bugungi kunda xalqaro sa'y-harakatlarni faol birlashtirishni talab etmoqda".

U Qoraqalpog'iston Respublikasidagi noqulay ekologik vaziyatni tubdan yaxshilashga xizmat qiladigan qator muhim tashabbuslarni ilgari surdi. O'zbekiston Prezidentining birinchi tashabbusi – Orolbo'yi mintaqasini ekologik innovatsiyalar va texnologiyalar. Prezidentimiz O'zbekiston Orol fojiasini hal etish mafkurasini tubdan o'zgartirayotganini ta'kidladi: ekologik inqirozning salbiy oqibatlarini kamaytirish maqsadida unga shunchaki e'tibor qaratish emas, balki uni bartaraf etish va Orolbo'yi mintaqasini yanada rivojlantirishning amaliy mexanizmini yaratish zarur.

2018-yil 16-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Islom taraqqiyot banki va Sho'rlangan yerlarda biokulturalar xalqaro markazi (ICBA)ning ilmiy-texnik ko'magida

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzurida Orolbo'yi xalqaro innovatsiya markazini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3975-sonli qarori qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ikkinchi tashabbusi – cho'l va ozuqabop o'simliklar ko'chatlarini yetishtirishni rivojlantirish. Ta'kidlanganidek, Orol dengizining qurigan tubida va Janubiy Orolbo'yi hududida o'rmonzorlar barpo etish va ko'chma qumtepallarni mustahkamlash uchun yaroqli bo'lgan 2 million gektarga yaqin maydon hali ham mavjud.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining uchinchi taklifi – Orolbo'yi mintaqasida transchegaraviy muhofaza etiladigan tabiiy hududlar tashkil etish. Prezident mintaqaning noyob faunasini (qoplon, qulon, sayg'oq kabi yo'qolib borayotgan hayvon turlarini) saqlab qolish uchun umummintaqaviy yondashuvni topishni taklif qildi: masalan, Orolbo'yida transchegaraviy muhofaza etiladigan tabiiy hududlarni "belgilash."

2018-yilning yozida asosiy maqsadi Ustyurt sayg'ogi populyatsiyasini saqlab qolish bo'lgan Sayg'oq majmuasi landshaft qo'riqxonasiga huquqiy maqom berish uchun hujjatlar tayyorlandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining to'rtinchi taklifi: suv resurslarini asrash, ulardan oqilona foydalanish sohasida mintaqaviy hamkorlik darajasini tubdan oshirish zarurligidan iborat. Shu maqsadda Prezidentimiz Markaziy Osiyoda suv resurslaridan oqilona foydalanish bo'yicha mintaqaviy dastur qabul qilishni taklif etdi.

Prezidentning to'rtinchi taklifining ayrim masalalarini hal qilish uchun uchta zonadagi mavjud suv havzalarining gidrologik va gidrokimyoviy rejimlari o'rganildi:

1. Chap qirg'oq zonasi – Raushan kanali tizimiga, KKS va GK kollektorlariga bo'ysunuvchi hudud. Asosiy suv havzalari Sudoche vetlandi ko'llari – Akushpa, Tayli, Karateren, Katta Sudoche va Begdulla-Aydin hamda Qorajar tizimidagi ko'llar – Mashanko'l, Xo'jako'l, Ilmenko'l hisoblanadi.

2. Markaziy zona – Amudaryoning asosiy o'zaniga, Glavmyaso va Marinkiyuzyak kanallariga tutash hudud. Asosiy suv havzalari: Mejdurechenskoye suv ombori, Baliqchi va Mo'ynoq qo'ltiqlari, Makpalko'l ko'lidir.

3. O'ng qirg'oq zonasi – Qozoqdaryo o'zani, KS-1, KS-3, KS-4 kollektorlariga bo'ysunuvchi hudud. Asosiy suv havzasi Jildirbos qo'ltig'idir.

1963-64-yillargacha barcha ko'llar, asosan, Amudaryo daryosi suvida mavjud bo'lgan (dengiz suvi oqimi hisobiga to'yinadigan ayrim ko'llar bundan mustasno) va bu ko'llardagi suv chuchuk hamda baliq, ondatra ko'paytirish uchun to'liq yaroqli bo'lgan, qamish va boshqa suv o'simliklarining o'sishi uchun qulay sharoitlar yaratilgan. Ushbu ko'llar suvining minerallashuvi past bo'lib, zich qoldiq bo'yicha 0,60 dan 1,20 g/l gacha o'zgarib turgan.

Keyinchalik, Orol dengizi sathining pasayishi bilan dengiz qo'ltiqlari va dengiz bo'yidagi delta ko'llari quriy boshladi. 1975 - 80-yillarda Dumalak, Jonilish, Shege, Ko'ksuv, Zokirko'l, Uzinaydin, Mashanko'l, Dovutko'l va boshqa bir qator ko'llarning maydoni sezilarli darajada qisqardi.

Magistral suv chiqarish yo'llari qurilishi munosabati bilan (1963-yildan) Sudoche, Qorateren, Oqchako'l va boshqa bir qator kichik ko'llarga drenaj-tashlama

suvlar kela boshladi. Hozirgi vaqtda Sudoche, Karateren kabi ko'llar asosan kollektor suvlarining kirishi hisobiga mavjud. Odatda, ushbu kollektorlarning suvlari o'rtacha va kuchli minerallasgan bo'lib, ularning tarkibida turli xil tuzlar, zaharli kimyoviy moddalar, xlororganik birikmalar ko'p va shu sababli ularni baliqchilik maqsadlarida qo'llash uchun istiqbolsiz hisoblanadi. 1983-1984-yillarda asosan Amudaryo bo'ylab dengiz bo'yi va delta ichidagi ko'llar (Mejdurechye, Dumalak) to'lib bordi.

Xususan, Amudaryo havzasi davlatlari davlatlararo hamkorlikni qo'llab-quvvatlashi va shu asosda Amudaryo havzasi suv resurslarini boshqarishda o'z harakatlarini muvofiqlashtirish bo'yicha yanada samarali, birgalikdagi ishlarni tashkil etishi lozimligi qayd etilgan. Maxsus gidrometrik postlar negizida suv resurslarini birgalikda monitoring qilishni tashkil etish va quyidagi yutuqlarga erishish zarur:

1. Janubiy Orolbo'yiga ekologik ruxsatnomalarga rioya qilish (suv ekotizimlari va Orol dengizini saqlash uchun yiliga kamida 9 km³ suv kelishi kerak)

2. Havzaning alohida zonalari (uchastkalari) suv ta'minotining pasayish xavfini kamaytirishda

3. O'zan yo'qotilishi va suv tanqisligini kamaytirishda.

Shu asosda, havza davlatlari transchegaraviy daryolar suv resurslarini prognoz qilish va boshqarishning qo'shma tizimini, shu jumladan GES kaskadlarini boshqarish qoidalarini yaratishi, ehtimoliy o'zgarishlar va iqlim o'zgarishlarining ta'sirini hisobga olgan holda Amudaryo havzasini havzaning rivojlanish sharoitlariga moslashtirish strategiyasini yaratishi kerak.

Janubiy Orolbo'yining gidroekologik holati bo'yicha olib borilgan tadqiqotlardan kelib chiqib, uni yaxshilash uchun quyidagilar taklif etildi: a) belgilangan suv havzalaridan suvdan ichimlik maqsadlarida foydalanilganda, uni turli texnik usullar bilan tozalash zarur, b) hovuz baliqchilik xo'jaligini yuritishda ham ifloslangan oqova suvlarning hovuzlarga tushishini kamaytirish zarur, v) ba'zi suv havzalarida imkon qadar oqim rejimini yaratish zarur, toki bu suv havzalarining suvi turg'un bo'lmasin va ularning minerallasuvi bug'lanish hisobiga ko'payib ketmasin [2].

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi. "Xalq so'zi" gazetasi, 2017 yil 20 sentyabr, № 179.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 16-oktyabrda "Orolbo'yi xalqaro innovatsiya markazini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3975-son qarori.

3. Qoraqalpog'iston Respublikasi suv resurslarining gidroekologik holatiga melioratsiyaning ta'sirini kompleks baholash va uni yaxshilash yo'llari. // Monografiya, Toshkent, Navro'z, 2020. –156 b.